

УДК 316.2:165.172

*Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України,
професор*

*Аксиоматична теорія соціальних систем**

У цій публікації з'ясуємо причини неповноти матеріалістичного світогляду, що ґрунтуються на аксіоматиці. У чому ж відмінність аксіоматичного методу від матеріалістичного методу експериментальної індукції? Адже в першому з них наслідки з певних загальних станів, зрештою, перевіряються знову-таки за допомогою експерименту.

Розглянемо докладніше дослідження Курта Геделя, який 1931 року оприлюднив дві теореми. Перша з них стверджує: якщо формальна арифметика несуперечлива, то в ній є невивідна і неспростовна формула. Згідно з другою теоремою, якщо формальна арифметика несуперечлива, то в ній є невивідною певна формула, яка змістовно стверджує несуперечливість цієї арифметики.

8. Теорема Геделя про неповноту і наслідки з неї

Основним методом пізнання до кінця XIX століття був метод емпіричних індуктивних узагальнень. Проте індукція, що призводить до формулювання закону природи або суспільства, неповна, як відносно початкових посилок, так і відносно перевірки наслідків, що з нього випливають. Практично в кожному випадку "індуктивного відкриття" основа індукції неадекватна реальності, що перебуває за межами експерименту. Цей недолік основного матеріалістичного методу минулого етапу розвитку науки компенсує віра в те, що світ "у принципі" пізнаваний у результаті нескінченного індуктивного процесу.

Перейдемо до аксіоматичного методу. Під аксіомою розуміємо певне положення або ряд положень цієї теорії, які при її дедуктивній побудові не доводяться, а беруться за початкові, що використовуються для доказу інших положень теорії, котрі мають назву теорем. Отже, аксіоматичний метод так

само побудований на вірі в певні істини, які не можуть бути доведені раціональним способом [1].

Головними сферами застосування аксіоматичних методів сьогодні є математика і сучасна фізика. Оскільки всі інші природничі науки, що вивчають неживий світ, врешті-решт, зводяться до двох зазначених, то можна говорити про те, що в основі сучасного природознавства лежить аксіоматичний метод.

Цей метод із погляду його логічної замкнутості обґрунтований набагато краще, ніж метод класичного матеріалізму, оскільки саме питання самодостатності й повноти різних систем аксіом завжди було їх центральним пунктом. Цю проблему розв'язав К. Гедель у так званій *теоремі про неповноту*, згідно з якою, будь-яка формальна несуперечлива система раціональних тверджень неповна.

Власне кажучи, теорема К. Геделя встановлює той факт, що завжди можна сформулювати послідовність таких проблем, що для будь-якої дедуктивної теорії серед цих проблем знайдеться проблема, нерозв'язна в межах цієї теорії. Саме ця обставина є причиною, котра змушує матеріалістичну логіку вдаватися до нескінченної "матрьошки" при вирішенні проблеми сингулярності. Через це аксіоматичний метод часто вважають незадовільним.

Аксиоматичний метод є наслідком розвитку методу експериментального детермінізму, лише в одному з них постулюються частковості, а в іншому — певні загальні стани. Проте віра, що лежить в основі індуктивної й дедуктивної побудови, принципово різниться. Віра індуктивного методу є, по суті, неповним знанням, отриманим зазвичай внаслідок експериментального вивчення навколишнього світу. Матеріалізм вірить в експеримент. Така віра заснована

* Продовження, початок див.: Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 11. — С. 3—11.

на попередньому раціональному знанні, й термін "віра" в цьому разі некоректний. Отже, в основі матеріалізму і його головного методу пізнання, методу індуктивних узагальнень, лежать знання. Істинна віра матеріалізму, яка не може бути жодним чином обґрунтована, обмежується вірою в "матрешку" нескінченного пізнання.

Віра, що лежить в основі дедуктивної побудови, принципово не може бути обґрунтована певними раціональними методами. Наслідки з неї, отримані в результаті дедуктивного процесу, можуть бути, в кращому разі, тільки перевірені за допомогою критичних експериментів. Це віра в повному розумінні цього терміна.

Таким чином, *в основі матеріалістичного методу, методу експериментальної індукції, лежить знання, що набувалося досвідом, а в основі ідеалізму — аксіоматика й віра, на базі яких будується ідеалістична наука* [2, с. 55].

Відповідаючи на запитання, поставлене на початку, зазначимо, що основною перевагою аксіоматичного методу перед емпіричною індукцією є те, що в першому, по суті, порушено дилему: "А де ж, зрештою, кінець цієї нескінченної індукції?"

Матеріалізм вірить, що цього кінця немає, а розум, інтуїція і сучасна наука стверджують, що просторово-часові уявлення і пов'язаний з ними класичний матеріалізм обмежені. Тому в рамках матеріалізму не ставиться питання про пошук певної загальної, фундаментальної аксіоми.

Кожна з матеріалістичних наук базується на власній системі цінностей. Такі, наприклад, аксіоми математики й фізики. Практично це наслідок теореми К. Геделя, що виявила безперспективність такого об'єднаного пошуку.

Якщо науку розуміти як застосування адекватного методу для пізнання світу, що оточує нас, а саме аксіоматичного, то перша й основна мета філософії як науки про найзагальніші закономірності, що лежать в основі Всесвіту, полягає в пошуку певної фундаментальної аксіоми, яка дала б загальні принципи побудови уявлень про світ і, отже, будь-якої науки, що описує певні аспекти Всесвіту. Після знаходження такої аксіоми основна частина філософської проблеми вичерпується, а відтак має бути порушено питання про основні науки та схеми їхньої побудови. І це друге завдання філософії.

Саме тому *цілі філософії у рамках матеріалізму фактично не визначені.* Його спроби створити систему філософських узагальнень на базі тези про принципovu пізнаваність світу лише у рамках раціональних побудов наївні та, як свідчить розвиток науки в ХХ столітті, непродуктивні.

У рамках матеріалізму, що використовує найпотужніший інструмент, а саме аксіоматичний метод, відповідно до теореми К. Геделя узагальнювальна, фундаментальна аксіома не може бути знайдена, а отже, *матеріалістична філософія безпредметна* [2, с. 56].

Таким чином, у найзагальнішому вигляді філософію можна визначити як *науку про метод наукового дослідження.* І оскільки аксіоматичний метод є най-

більш загальним методом пізнання, *то основне завдання філософії полягає в пошуку фундаментальної аксіоми, що лежить в основі світобудови.*

Отже, можна стверджувати, що, по-перше, всі сучасні матеріалістичні наукові системи засновані на вірі, по-друге, власне віра полягає в абсолютизації певних раціональних тверджень і, по-третє, віра в систему раціональних тверджень не може бути всеохоплюючою. Тобто *матеріалістичний світогляд не повний* [2, с. 56].

Наслідком неповноти матеріалізму є можливість обмеженого існування у просторі та часі будь-якого матеріального об'єкта, чи то природне явище, чи соціальна структура. Матеріальне утворення, побудоване відповідно до певних законів або принципів, може існувати лише тоді й там, де принципи, що лежать в його основі, адекватні умовам, котрі формуються і змінюються відповідно до набагато ширших можливостей, адекватних істинним принципам побудови світу.

Вагомим наслідком теореми К. Геделя в соціології є можливість побудови доволно великої кількості соціальних теорій на базі різних аксіом. Якщо припустити, наприклад, що всі люди ідеальні, то як соціальну модель отримаємо "місто Сонця" Т. Кампанелли. Якщо ж усі люди "шкурники" і дбають лише про себе, то матимемо "ринок". Якщо пріоритетом соціальних стосунків є "класова боротьба", то отримаємо теорію Маркса. А коли усім на усіх наплювати, то маємо анархію як "матір порядку". І так далі до безкінечності [2, с. 57].

Проте визначити, яка саме з усіх теорій реалізується насправді, у рамках матеріалістичних побудов відповідно до теореми К. Геделя, не вдається. Фактично реалізується єдиний варіант. Так чим же він відрізняється від інших? У чому гарантії його адекватності?

Як не дивно, але жоден із соціологів ніколи не ставив собі подібне запитання. Усі з піною на вустах обстоюють власні переконання, звинувачуючи інших в некомпетентності й упередженості. Але щоб уникнути зайвої крові та страждань людей, такі питання потрібно порушувати.

Надзвичайно важливо, що за умови суто матеріалістичної аксіоматики принципово неможливо виявити причину зміни різних формацій. Марксистська наука вперше в соціології поставила *питання про причину руху в соціальному світі.* Відповідь на нього виявилася досить наївною, але, мабуть, єдиною можливою на той час.

Крім того, згідно з теоремою К. Геделя кожна матеріалістична система не може бути замкнутою на рівні будь-якої досягнутої технології, оскільки матеріалізм допускає можливість її поглиблення всередину безмежно. Ця обставина становить істотні перешкоди на шляху вирішення питання про детермінізм розвитку світу. Всупереч матеріалістичним постулатам про об'єктивність і, отже, детермінізму в розвитку світу, в рамках відкритих матеріалістичних систем детермінізм неможливий. *Розвиток у відкритих сис-*

темах підкоряється законам випадку. Матеріалізм принципово не в змозі пояснити досліджуваний нами феномен детермінованого розвитку світу і соціальних структур. До цієї, вкрай важливої, обставини повернемося згодом.

Але якщо світ існує незалежно ні від чого, якщо він самодостатній, то аксіоматика, котра лежить в його основі, має бути єдиною і повною [2, с. 58].

Що ж може компенсувати цей принциповий недолік матеріалізму? Як само насправді влаштований світ? Якою є система аксіом, що може дати опис Всесвіту? Що насправді є філософією адекватної науки?

9. Трисидна аксіоматика

Принципово складною для класичного матеріалізму є проблема сингулярності, особливої точки по відношенню до області визначення математичної функції.

Матеріалізм, спираючись на положення про невичерпність матерії вглиб, припускає наявність внутрішнього механізму у будь-якого явища, обов'язковість причинно-наслідкових зв'язків між частинами явищ, а невизначеність розглядає переважно як наслідок часткового знання предмета, як неможливість обліку всієї нескінченності сукупних чинників, що беруть участь у кожному явищі.

Проте, діставшись під оболонку атома, вивчаючи його внутрішній устрій, атомна фізика вперше описала істинну будову речовини. У стислому викладі створення квантової механіки є вирішенням проблеми сингулярності через відмову від просторово-часового детермінізму, що і є, *вешті-реши*, відмовою від класичного матеріалізму.

Фізика ХХ століття була вимушена ввести в ужиток процеси, які принципово не можна було детермінувати. Природна наука зробила перший крок, визнавши стохастичність нашого світу його принциповою властивістю. Проте це лише перший крок. Необхідно зробити наступний, визнавши, що *ймовірнісні процеси є випадковими вибірками з необмежених можливостей ірраціонального*.

Варто погодитися, що інших розумних способів розв'язання цієї проблеми немає. Спроби діалектичного матеріалізму звести все лише до схеми нескінченної "матрьошки" у рамках просторово-часового детермінізму повністю спростовані реальним розвитком науки в минулому столітті.

Таким чином, застосування до Всесвіту проблеми сингулярності може бути розв'язано єдиним способом. Необхідно прийняти ширшу аксіоматику. Принципово новим у ній, порівняно з матеріалістичною аксіоматикою, є *поняття ірраціонального як джерела всіх раціональних явищ* [2, с. 60].

Академік Н. Боголюбов зауважив, що "Бог говорить з нами мовою математики". Справді, будь-які абстрактні математичні побудови мають аналоги в реальності, наприклад, у картині світу, створеного фізикою.

Фундаментом усіх точних наук є *теорія множин*. Її побудови дають приклади чудового моделювання понять, про які йшлося вище. Поняття ірраціональ-

ного моделюється поняттям ірраціональної множини, що має потужність континууму (неперервної множини). Як відомо, з неї можуть бути виділені підмножини, що мають нелічені й лічені потужності.

Серед нескінченних множин "найменшими" є лічені множини. Вони мають нескінченне число елементів, які можуть бути взаємно однозначно зіставлені натуральному ряду чисел. А це означає — їх елементи можуть бути перераховані. В усіх нескінченних множин з'являється якісно нова властивість, вони мають "власну частину". Таку множину можна розділити на частини так, що число елементів у частині та в усій множині буде однаковим. Типовий приклад — парні й непарні числа. Вони є частинами натурального ряду, але містять рівно стільки елементів, як і натуральний ряд, з якого вони виділені. Розбиття нескінченної великої кількості не завжди призводить до зменшення елементів у частинах.

І якщо вдуматися в перший вірш Євангелія від Іоанна, то зрозуміємо, що Бог у нього еквівалентний нескінченній множині, що має власну частину — Слово (у першоджерелі — Логос), яке еквівалентне Богам. Тобто у цьому вислові втілено закон збереження потужності множини при її поділі. Яким би способом не ділити нескінченну множину, її частини складатимуться з множин зі скінченим і нескінченим числом елементів. Виникає тріада множин потужності, що збільшується: скінченно лічильні, нескінченно лічильні та нелічильні (завжди нескінченні) множини. Поділ нескінченної множини призводить до збільшення числа елементів.

Французький філософ та енциклопедист епохи Просвітництва Дені Дідро проілюстрував це за допомогою простого і тому геніального прикладу: "Коли дві людини обмінюються яблуками, вигоди ніхто не отримує, у кожного залишається тільки по яблуку. Але коли вони обмінюються думками, то вигоду отримує кожен: у результаті опиняється у партнерів дві думки — своя і чужа". Це чудове міркування Дідро передбачило основну властивість нескінченних множин, яку згодом чітко сформулював Георг Кантор. Частина такої множини еквівалентна цілій множині. Нескінченне й ірраціональне цим принципово відрізняється від скінченного і лічильного, тобто від раціонального світу.

Будь-які матеріальні об'єкти можуть бути змодельовані лічильною множиною. Це пов'язано зі скінченністю і дискретністю матеріальних об'єктів. І саме тому вони мають метричні властивості, тобто сприймаються розумом у рамках просторово-часових моделей.

Результат теореми К. Геделя, що призводить до потреби введення поняття ірраціонального в науку, унаочимо за допомогою такого прикладу. Нехай на нескінченній прямій у рамках певної логіки вибрано набір точок. Нехай це будуть точки, відповідні кореням певної тригонометричної функції, наприклад синуса. Тоді між цими точками завжди знайдеться нескінченна кількість інших точок, що не є коренями синуса. Це можуть бути, наприклад, корені функції

Бесселя тощо. Головне, що закономірностей, які не вкладаються в рамки обраної логіки, є безліч. Але що прикметно, всі ці точки об'єднані однією прямою, множиною точок, яка має потужність континууму, ірраціональну потужність. Ірраціональна множина охоплює лічильну множину раціональних підмножин, побудованих за різними законами.

Аналогічно ірраціональне містить у собі потенційно всі можливі раціональні світи, властивості яких визначаються конкретними наборами індивідуальних об'єктів. Ці об'єкти існують відповідно до певних закономірностей, що виникли випадковим чином з ірраціонального. Так усі раціональні світи і будь-які раціональні об'єкти взагалі об'єднані однією ірраціональною суттю.

Разом із раціональними множинами, які мають метричні властивості, є *іраціональні числа*. Вони моделюють віртуальні частки. Вони не підкоряються просторово-часовим закономірностям. Вони ефемерні. Проте вони визначають закони поведінки елементарних часток і правила побудови з них групових структур. Це частки дії, частки полів. Взагалі призначення ірраціонального — надати життя, рух раціональним, лічильним формам. Ірраціональні числа, так само як і віртуальні частки, ніби склеюють раціональні структури, поширюючись усюди між ними, заповнюючи собою усе. В цьому сенсі надзвичайно вдала назва одного з видів віртуальних часток, котрі іменують глюонами (клеєм). Невідчутних, але всюдисущих.

Іраціональні підмножини моделюють нематеріальні явища. Такими ми можемо розглядати інтелект живого та образи, ним створені. Їх ознаки повністю відповідають поняттю ірраціонального, яке вільне від метричних властивостей і просторово-часового детермінізму.

Ірраціональні вибірки мають ту саму потужність, що і початкова ірраціональна множина. Інтелект цілком подібний до ірраціонального, що породив його. Це означає, що й ірраціональне, й інтелект здатні створювати раціональні побудови. *Іраціональне створює раціональні об'єкти випадковим чином. Інтелект, набувши властивостей розуму, створює їх за допомогою детермінованих дій.* Інтелект, наділений властивостями розуму, здатний створити побудови, вірогідність виникнення яких у рамках суто стохастичного процесу практично дорівнює нулю. Дії розуму в нашому світі цілком це підтверджують.

Отже, аксіоматика триєдиної філософії, разом з ірраціональним і матеріальним світом, постулювала існування індивідуального інтелекту, що є ірраціональним об'єктом. Через причини, які розглядатимемо далі, примітивний ірраціональний інтелект здатний відображати властивості раціонального світу і розвиватися. На певному етапі на його базі виникає раціональний розум, що набув здатності впливати на раціональний світ. Саме відображення властивостей раціонального світу на групи інтелектів або розуму визначає можливість їх розвитку, оскільки при таких відображеннях вони набувають принципово нових властивостей (зростає їхня потужність).

Отже, індивідуальним об'єктом у нашому МПЧФ є стохастичне породження ірраціонального, такого, що раціонально проявляється лише у взаємодії з класичним груповим детермінованим світом, який, власне, походить із першого. Крім того, маємо констатувати, що є два види індивідуальних об'єктів: квазі-матеріальні й інтелектуальні [2, с. 64].

Індивідуальні об'єкти матеріального світу, що підкоряються випадку, формують класичний груповий світ, який розвивається за детермінованими законами. Таким чином, матеріальний світ адекватний основному постулату матеріалізму. Він є сценою, на якій судилося розвиватися розуму.

Фундаментальні розділи математики, і насамперед теорія множин, дають можливість пояснити те, що має бути прийнято як основна аксіома Всесвіту. Математичні побудови адекватно описують усе, з чим людина стикається у світі. Фундаментальні уявлення теорії множин свідчать про існування ірраціонального і про раціональні та ірраціональні вибірки з нього, що цілком об'єктивно описує те, що можемо спостерігати у навколишньому світі. Це реальний раціональний світ, ірраціональний інтелект, ірраціональні (віртуальні) частки і власне ірраціональне — джерело всього сущого [2, с. 65].

Властивості ірраціонального і нескінченного людству відомі давно, ось тільки виражені вони своєрідною мовою і в поняттях неприйнятної для філософів-матеріалістів орієнтації. Дух, Слово або Логос — об'єкти, що існують поза часом і простором. Визнаючи існування лише просторово-часових форм, людина тим самим заперечує існування нескінченних множин і обмежує власний кругозір тільки надто великими, але кінцевими множинами, тобто класичним матеріалізмом з його нескінченною "матрьошкою" пізнання.

Передбачаю заперечення: хіба можна математичними і фізичними образами й представленнями описувати живе, інтелект і зводити до цих понять науку всіх наук — філософію? Можна.

По-перше, тому, що математика — це наука про формування і розпізнавання образів довільної природи, а її мова дає змогу вкласти в ці образи потрібний зміст.

По-друге, тому, що у гуманітаріїв немає мови, якою можна описати ці складні феномени, бракує потрібних слів, інакше вони змогли б не розділяти матеріалізм та ідеалізм на дві антагоністичні доктрини, а виділити їх як дві частини цілого [2, с. 66].

Антагонізм матеріалізму й ідеалізму є наслідком того, що розподіл доктрин проводився не на елементарних образах, а на образах складної структури, побудованої на елементарних.

Таким чином, *істинною філософією будь-якого світу є основи математики, а її аксіомами є фундаментальні аксіоми світобудови.*

Філософія, яка спирається на визнання того факту, що в основі світобудови лежить триєдиний початок, є ключем для пізнання світу. Цю філософію Ігор Миколайович Острецов визначає як ненасильницьку [2, с. 66]. На те є певна причина.

Думку про триєдність світу висловлювали чимало мислителів старовини. Структуру триєдності має і фундаментальний постулат Ісуса Христа: **"В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духу"**.

Проте постулати Христа принципово відрізняються від положень, отриманих із побудов теорії множин. Причини цього з'ясуємо надалі. Рівень знань сучасного Йому суспільства не дозволяв викласти строгу теорію, що, по суті, міститься в Євангелії, в логічно обґрунтованому вигляді. Тому форма Вчення є викладом первинної основної аксіоми про триєдність і положень, які з неї випливають, що є теоремами. Всі притчі й окремі фрагменти Євангелія можуть бути послідовно отримані з основного постулату. Повний аналіз цього факту надто великий за обсягом. Проте дамо необхідні пояснення стосовно найважливіших висловлювань Христа з погляду цілей, поставлених у цій роботі.

Зокрема, проповіді Христа про потребу ненасильницьких стосунків між людьми прямо виходять з основної аксіоми про триєдність світу. При цьому можуть бути дані чіткі наукові формулювання понять насильства і свободи. Зазвичай ці поняття в інших філософських системах нізвідки не слідують і є суто інтуїтивними, що породжує вкрай суперечне трактування залежно від цілей осіб і груп, що їх застосовують.

Священне Писання, що відкриває Божественну Істину, охоплює всі сфери людського буття. В житті людства немає ситуації, корені та мотиви якої певним чином не були б описані в Біблії. У цьому полягає унікальність Священного Писання як Божественного Одкровення, зверненого до усіх народів і в усі часи.

Події ще зовсім недавнього минулого, що стали результатом відмови нашого суспільства від істини віри, нагадують про те, що може статися, коли в душі та свідомості людини немає місця для Бога, а сучасні кризові ситуації практично на усіх рівнях буття свідчать про те, що відбувається з суспільством, коли воно не шукає забутого ним Бога.

Говорячи про науку як про сферу людської діяльності, зважатимемо на той факт, що більшість учених зі світовим ім'ям були боговірними. Саме їм належить відкриття основних законів Всесвіту, Законодавцем яких міг бути лише його Творець [4, с. 50—53]. Між наукою і релігією немає і не може бути суперечностей, проте наука має усвідомлювати власні кордони і не претендувати на всеосяжність.

Залучення постулату Христа для побудови аксіоматичної теорії дало змогу сформулювати дедуктивним чином увесь понятійний апарат, який зазвичай формується на рівні статистичного опрацювання громадської думки чи вводиться силовими методами громадськими групами або ідеологіями, що панують у суспільстві в певний історичний момент.

Чи можна було викласти соціальну теорію без залучення імені Христа і Його Вчення? Ні! Адже тоді залишилися б нерозв'язаними багато питань, а головне, така "дрібниця", як вирішення проблеми детермі-

нізму в еволюції світу і людського суспільства, а отже, не були б визначені цілі його розвитку в майбутньому, бо без цього вся соціальна теорія виявилася побудованою на піску.

Проте для того, щоб зрозуміти неминучість прийняття філософії Ісуса Христа, маємо розібратися з проблемами детермінізму в нашому світі й взагалі з проблемами руху, зміни дійсності, що оточує людство, як матеріальної, так і соціальної. В якому напрямі й чому рухається все в нашому світі? Саме роздуми над цими питаннями остаточно переконали нас в істинності Вчення Сина Людського і Того, Хто Його Послав [2, с. 67].

10. Детермінізм у природознавстві

Питання про справедливість аксіоми щодо зумовленості всіх процесів у колективному світі може наштовхнутися на багато мотивованих заперечень. Проблема справді надзвичайно складна. Прагнення зазирнути в майбутнє у всі часи ініціювало філософський і науковий пошук людини. Виникає чимало запитань:

Чи є майбутнє даним і чи повністю воно закладене в сьогоднішні?

Чи досить було першого поштовху (наприклад, "великого вибуху", що породив, за сучасними уявленнями, Всесвіт) для детермінованого розвитку світу, зокрема й розуму, котрий виник на певному етапі?

Чи здатний хтось змінити хід подій і якою мірою?

Яка роль людини у формуванні власної долі, долі світу й колективу?

Ці запитання мають і суто прагматичний бік, оскільки саме знання і планування майбутнього, у разі можливості певною мірою впливати на нього, можуть уберегти людство від зайвих проблем.

Увесь досвід класичної науки спирається на думку про те, що розвиток у матеріальному світі абсолютно детермінований. Космологічні теорії, наприклад, ведуть відлік розвитку світу від "великого вибуху" до його "теплової смерті". Абсолютне знання завжди становило абсолютну мету науки. Будь-яка невизначеність була пов'язана лише з недоліком знання. Всі події у світі розвиваються в єдиному просторі-часі, а отже єдиною можливим способом. Питання тільки в тому, чи здатна людина правильно розрахувати спосіб розвитку цієї події. Таку позицію поділяють багато представників науки, наприклад А. Ейнштейн. Він завжди обстоював концепцію реальності, яку наука має описувати незалежно від існування людини.

Філософською основою строгого детермінізму було фундаментальне розмежування між світом і людиною, що його ввів Рене Декарт. Як наслідок цього розмежування виникла впевненість у можливості об'єктивного опису світу, позбавленого згадки про особу спостерігача. Наука бачила в такому об'єктивному описі власний ідеал.

Але навіть тоді потрібна людина, що вона може, якщо все зумовлено і від неї нічого не залежить? Чи тільки для того, аби констатувати те, що відбувається?

По-перше, весь досвід нашого життя доводить, що це не так. По-друге, такий підхід до питання автоматично призводить до втрати прагматичної мети розвитку та існування людини загалом і науки зокрема. Фундаментальна наука в усі часи була найбільш прагматичною сферою діяльності індивіда і за результативністю, і за свідомістю.

Втрата прагматичних цілей науки веде до її кінця й деградації людства, оскільки при цьому буде виключено розвиток. Інтуїтивно ця обставина зрозуміла. Але в чому *ж* причини можливості впливу людини на розвиток світу, якщо класична наука декларує абсолютну незалежність світу від людського розуму?

З одного боку, фізична гіпотеза про бінарну природу матеріального світу припускає не зумовленість у поведінці матеріальних об'єктів, а лише наявність у них властивостей часток. Уявлення ж про зумовленість розвитку світу засноване на тому, що основні рівняння класичної механіки, які описують поведінку окремих часток, строго детерміновані в часі. Навіть більше, ці рівняння не роблять відмінності між минулим і майбутнім. З другого боку, реальне життя не залишає сумніву в тому, що час безповоротний. Через це класична (ньютонівська) картина світобудови уявляється, принаймні, не повною.

У виразній формі проблему вперше сформулював у другій половині XIX століття Людвіг Больцман, автор так званої Н-теореми, в якій еволюція статистичної системи пов'язана з її прагненням потрапити в найбільш вірогідний стан. Головний висновок цієї теорему повністю суперечив класичній фізиці Ньютона, яка базувалася на оборотності часу. Відповідно до ньютонівської фізики всі закони природи, а отже, і хід усіх явищ не повинні були мінятися при зміні плину часу назад, тобто закони природи симетричні відносно зміни знаку часу на зворотний.

На початку XX століття Ема Ньотер довела, що взагалі всі закони збереження абсолютно природні з погляду матеріалістичних уявлень ("матерія нізвідки не виникає і нікуди не зникає" — ось гасло матеріалізму) і тому представляють фундамент сучасної фізики, що пов'язано з різними симетріями, найбільш природними поняттями, котрі лежать в основі фундаментальних законів світобудови. Н-теорема всупереч тому стверджувала, що поведінка ансамблю (групи) часток, кожна з яких підкоряється оборотним законам, безповоротна в часі. Таким чином, як у класичній, так, що пізніше з'ясувалося, й у квантовій фізиці поведінка групи об'єктів виявилася принципово відмінною від поведінки окремого об'єкта.

Причину цього пояснив Анрі Пуанкаре 1889 року. У своїй відомій теоремі він довів, що неінтегрованість (неможливість представити рух окремих часток ансамблю в явному вигляді залежно від часу) складних динамічних систем, починаючи з проблеми трьох тіл, пов'язана з неможливістю виключити взаємодії між різними частинами системи. Наслідком взаємодій, зі свого боку, є резонанси між різними ступенями свободи, що виключає існування інваріантів руху, а отже, порушуються закони збереження за ступенями

свободи. Розвиток ідей Пуанкаре, здебільшого у роботах А. Колмогорова і його групи, свідчить, що все це зрештою приводить складну систему в хаотичний стан, в якому поведінка окремої частки може бути описана винятково в термінах теорії вірогідності. І ця обставина є не лише наслідком недостатнього знання про систему, як припускали раніше, **а фундаментальною властивістю складних систем.**

Поведінка окремого об'єкта в колективі принципово не може бути детермінована через його взаємодію з іншими членами колективу [2, с. 71].

Пояснюється це тим, що взаємодії є віртуальним явищем, яке виключає раціональне уявлення взагалі й закони збереження зокрема. У матеріальному світі іраціональне й індивідуальне можуть бути представлені тільки у вигляді випадкових процесів.

Саме ця обставина принципово відрізняє групу від окремого об'єкта і створює стрілу часу в поведінці групи. З погляду сучасної фізики складних систем, існування стріли часу пов'язане з розвитком хаосу і процесами дисипації (розсіювання). Кінцевим станом складних ізольованих систем у матеріальному світі є стан "теплової смерті", що виключає будь-які потоки речовини, енергії, інформації тощо між частинами системи.

Симетрія основних законів фізики — це не що інше, як свідоцтво того, що ці закони діють в усій світобудові та впродовж усього часу її існування. Світ симетричний завжди, поки він існує. Тому матерія в ньому зберігається. Віртуальні тільки взаємодії та частки, що їх забезпечують. Через це фундаментальні закони природи універсальні. Вони не можуть мати стріли часу. Вони лежать в основі світобудови. Стріла часу і безповоротний детермінізм хаосу визначаються тільки поведінкою груп, в основі якої лежать іраціональні взаємодії. Таким чином, *суть детермінізму принципово іраціональна. Без доповнення матеріалістичних аксіом іраціональною першопричиною зрозуміти суть детермінізму не вдасться.* І це головний висновок, до якого привела вся логіка розвитку сучасної науки [2, с. 72].

Матеріалістична методологія, в основі якої лежать індуктивні узагальнення експериментальних фактів, може дати тільки стаціонарну картину без жодних якісних змін. Навіть при розгляді процесів у часі картина світу, по суті, стаціонарна, оскільки не робить відмінності між минулим і майбутнім. *Життя, істинний рух в цю нежиттєздатну фотографію світу може вдихнути тільки додавання до неї іраціонального початку.* До цього неусвідомлено завжди прагнула філософія, кажучи про дух, свідомість, Бога тощо. *Нашим завданням є знаходження найбільш загального і точного формулювання першопричин того, що дає життя всьому навколишньому світові.*

Закони поведінки групових структур (у фізиці їх називають ансамблями) науковці вивчали в другій половині XIX і протягом XX століть. Увесь розвиток фізики доводить, що там, де не вдається побудувати детерміновані закони, єдиним математичним апаратом

залишається статистика, придатна для опису ймовірнісних закономірностей у реальному світі. Подібні методи, започатковані Д. Максвеллом і Л. Больцманом, згодом було розвинуто у численних працях ХХ століття, що привело до двох принципових результатів.

Зокрема, перший є доволі тривіальним і практично повністю вкладається в положення Н-теореми. Згідно з ним, *замкнута групова система прагне до хаотичного стану, аналогічного стану "теплової смерті". Замкнутий матеріальний світ смертний.*

Другий, складніший, стосується незамкнених, неурівноважених систем. У цьому разі неурівноважені зв'язки та обмеження допускають виникнення нових станів матерії, властивості яких різко контрастують із властивостями врівноважених станів. Потік енергії, речовини або інформації утримує систему від переходу в урівноважений стан. У результаті розвитку в таких умовах об'єкт може опинитися в різних станах із різною мірою вірогідності. У так званих точках біфуркації, тобто у критичних, порогових точках, поведінка системи стає нестійкою і може еволюціонувати до кількох альтернатив, відповідних різним стійким модам (різновидам, проявам). У цьому разі маємо справу тільки з вірогідністю, і жодний "приріст знання" не дає можливості детерміновано передбачити, яку саме моду вибере система.

Кожне матеріалістичне утворення у результаті розвитку може опинитися в різних станах. І передбачити, в якому з них буде система, матеріалістична наука не здатна. Перебування в одному з можливих станів вимагає ще більшого припливу енергії, інакше система знову прийде до стану "теплової смерті". Проте в цьому контексті принципово, *що поведінка матеріальної групової системи не детермінована.* А це суперечить нашому основному, дуалістичному постулату про поведінку групових систем (колективні процеси детерміновані, а індивідуальні випадкові). Отже, єдине, що однозначно зумовлено у матеріальному світі, — це лише смерть. Однак такий результат тривіальний. Він слабо стимулює інтенсивний і зацікавлений пошук розуму. І розум як ірраціональне явище інтуїтивно не вірить в це.

11. Фундаментальна аксіоматика

У результаті формального розгляду структурних побудов теорії множин ми дійшли до триєдиної основи світобудови. У теорії множин постулюється існування раціонального й ірраціонального початків. Таким чином, раціональні й ірраціональні підмножини є наслідком цих понять. Формальна аксіоматика, отримана в такий спосіб, лежить в основі будь-якого світу, що виник випадковим чином з ірраціонального. Доля більшості подібних світів швидкоплинна. В них немає місця не лише розуму, а й примітивному інтелекту. Вони гинуть до появи форм, здатних умістити хоч би примітивний інтелект. Такі світи детерміністично еволюціонують до своєї смерті. Вони не здатні до розвитку.

Аксіоматика Христа містить набагато вагомніше твердження, а саме, *що однією з основ нашого світу є не лише стохастичний інтелект, як це впливає з*

теорії множин, а Син Людський, який має людський розум, що був розвинений конкретно в нашому раціональному світі на базі первинного інтелекту. Отже, йдеться про формування людського розуму під впливом розумного начала у світобудові. За Ученням віри, це реалізація в процесі творення ідеї Творця про створення людського розуму за образом Вищого Розуму. *Уособленням розуму людства, яке звільнено Ним від гріховної нерозумності, є Христос.* Ця обставина не може бути предметом формальної побудови і не може бути отримана суто логічним способом. Підтвердити цю думку здатна тільки вся історія розвитку людства і його розуму. Тому саме *це є центральним пунктом аксіоматики Христа* стосовно етапу матеріалістичного розвитку розуму (під впливом розумного начала у світобудові), предметом Учення віри [2, с. 74, 75].

Віра у фундаментальну сутність людського розуму принципово відрізняє Вчення Христа від усіх інших релігійних систем, основу яких зазвичай становить інтуїтивна віра в непізнанну, ірраціональну сутність, виражену в певній формі.

Науки, що не спираються на аксіоматику Христа, також не можуть бути повними. У них розглядаються тільки окремі фрагменти світобудови, а тому всі вони потребують власних аксіом. Матеріалізм не в змозі пояснити феномен безперервного детермінованого розвитку. Матеріалізм зумовлює лише смерть. Тільки розум здатний створювати повністю детерміновані матеріальні форми, від примітивних знарядь праці до нових матеріальних світів, закони розвитку яких визначаються спрямуваннями розуму. Аксіома про фундаментальність розуму, а не лише стохастичного інтелекту — це саме той пункт, який ставить на одну основу вчення про світ, що оточує нас, і розум, що наповнює його. *У Вченні Христа об'єднані релігія та строга наука.* Тільки розум здатний повністю зумовити шляхи розвитку світу. Вчення створює передумови для єдиних методологічних підходів у природознавстві й соціальних науках. До цього об'єднання наука йшла дві тисячі років. Рівно стільки їй знадобилося для усвідомлення недостатності матеріалістичного світогляду [2, с. 75].

У новітній історії думку про всемогутність розуму висловив К. Маркс у відомій тезі: "Усі філософи пояснювали світ, тоді як наше завдання полягає в тому, щоб його трансформувати". Проте це положення не є основою для побудови вчення Маркса. Це тільки геніальна здогадка. У рамках матеріалістичного світогляду розум відособлений від решти світу. Він тільки вивчає і пристосовує його для власних потреб. Його походження і зв'язок з рештою світу не зрозумілі. Зокрема через це соціальні науки відірвані від природних.

Учення Христа дає можливість поглянути на світ і розум, що наповнює його, як на єдине ціле, що, зі свого боку, відкриває грандіозні перспективи. *Потенціал розуму дорівнює власне ірраціональному.* Завдяки розумним діям він здатний спресувати час і створити те, для чого ірраціональному була б потрібна вічність при використанні суто стохастичних методів.

Таким чином, наукою, що має в основі Вчення Христа, є релігія цивілізованої людини, а релігія Христа — це основа для повної науки про світобудову.

Аксіоматика Христа, як і будь-яка інша, може бути введена після виникнення розуму. А це можливо тільки у світах, де випадково виниклий набір умов, що визначають їхні властивості, гарантує можливість їх існування й розвитку до моменту виникнення розуму. Наш світ належить саме до таких. Адекватним триєдиній філософії Христа є тільки світ, наділений розумом. Відповідно до аксіоми Христа розум єдиний у Всесвіті. Людський і Божественний розум неподільно і злито представлено в Особі Сина Людського. Пошуки інших цивілізацій у світлі фундаментальної аксіоми безпредметні. Це накладає на людину величезну відповідальність як на носія розуму. Інші світи лопаються, як мильні бульбашки, поринаючи в небуття, так само як і все, що не має розуму. Тільки розум, раз виникнувши, не може загинути через те, що здатний нескінченно вдосконалювати матеріальні форми свого існування. Саме віра в це відкриває грандіозні перспективи перед розумом і його носієм — людиною. Через триєдність розуму зумовлений розвиток до усвідомлення своєї ірраціональної суті та створення нових світів на розумній основі.

Матеріалістичне розуміння світу є лише окремим випадком загальної триєдиної філософії. Тому матеріалізм не може визначити перспективи розвитку людини та її розуму на етапах, які називаємо адекватними через причини, що розглянемо далі.

Усі філософські пошуки людства — це блукання навколо опроміненої вершини Істини Христа, яку бачать усі, але ніхто не здатен досягнути повною мірою.

Тільки на основі Вчення Христа можуть бути в повному обсязі зрозумілі причини зумовленості в розвитку розуму. Ця обставина пов'язана з феноменом Бога-Отця.

12. Детермінізм у соціології та світі

У комплексі проблем, що стоять перед соціологією, найцікавішим є питання про детермінізм соціального розвитку. Соціологи індивідуалістичного плану зазвичай ігнорують його, вважаючи, що історія є не більш ніж продуктом випадкових блукань сильних особистостей. Марксистський же підхід, по суті, обмежується тезою про об'єктивність історичного процесу і певними міркуваннями про роль особистості в ньому. Скільки не вивчаймо ці словосполучення, прагнучи вловити конкретний сенс, проте нічого не знайдемо. Лише дізнаємося, що роль особистості велика, і що від неї нічого не залежить, оскільки розвиток матеріального світу об'єктивний.

Це питання доволі не просте. Його повного та об'єктивного розуміння складно досягти лише у рамках матеріалістичних побудов.

Перше бажання, природно, пов'язано зі спробою ввести певні узагальнення щодо співвідношення невизначеностей. З одного боку, саме воно визначає межу між просторово-часовим детермі-

нізмом і випадковістю. Інтелект виявляється як стохастична величина у раціональному світі.

З другого боку, відповідно до основного матеріалістичного постулату групові соціальні процеси, що є продуктом взаємодії окремих інтелектів, мають бути детерміновані. Отже, здавалося б, у соціальних явищах, так само як і в природознавстві, повинна існувати межа між випадковістю і зумовленістю, що визначається певною залежністю типу співвідношення невизначеностей. Проте ситуація насправді виявляється складнішою і цікавішою.

Отримання результату, про який вестимемо мову, стало черговим підтвердженням того, що найменше відхилення від Вчення Христа і перехід на позиції матеріалізму, навіть у формі дуалізму, багаті на помилки. Коли проводимо будь-які матеріалістичні побудови, потрібно завжди перевіряти межі їх відносної справедливості та місце в реаліях адекватної теорії.

Доволі цікавою є можливість узагальнення співвідношення невизначеностей для соціальної сфери. Завдання мало бути логічно правильним і перспективним. Проте нічого конструктивного не вийшло, оскільки неможливо було сформулювати кількісний критерій, який визначив би умови детермінізму в соціальних процесах. Тільки звернення до ідеї про ірраціональні витoki матеріального світу і фундаментальної суті розуму поставило все на свої місця.

Річ, виявляється, в тому, що ірраціональний інтелект і розум зокрема принципово відрізняються від матеріальних продуктів ірраціонального — елементарних часток. Для останніх як групове наближення дійсні реальні просторово-часові уявлення і, отже, детермінізм, хоч би в його простому вираженні. В цьому суть основної матеріалістичної аксіоми. Загальна умова виникнення просторово-часового феномену і детермінованого розвитку полягає в наявності груп індивідуальних об'єктів та раціонального наближення до дійсності. У природознавстві цю межу визначає формула В. Гейзенберга.

Для ірраціонального інтелекту, що є вибіркою з ірраціонального, за потужністю рівного власне ірраціональному, введення метрики в загальному випадку неможливе (метрика і, відповідно, певне планування дій можуть реалізуватися лише на базі раціональних побудов розуму, але не у сфері його стохастичних блукань). Через це просторово-часові уявлення стосовно інтелекту і структур, що виникають на його основі, в загальному вигляді не коректні. Отже, в цьому разі принципово неможливо сформулювати умови переходу від випадку до детермінізму. Причина полягає в тому, що раціональний кількісний детерміністський опис соціальних процесів за допомогою математики виявляється неможливим. Як відомо, численні подібні спроби ні до чого не привели.

Єдине, чим математика корисна соціології, то це тільки статистичне опрацювання великих обсягів інформації. *Інтелектуальні процеси абсолютно ірраціональні.* Вони можуть породити все, що завгодно, поза будь-якою прив'язкою до часу і простору.

Проте прийнятий нами основний бінарний постулат стверджує, що всі групові процеси у матеріальному світі мають бути детерміновані. Чим же визначається детермінізм у світі живого?

Зумовленість розвитку живої природи поза розумом відкрив Ч. Дарвін у вигляді закону пристосування до умов довкілля, тобто детермінізм розвитку нерозумного живого виходить з детермінізму розвитку неживої природи. Нерозумний інтелект здатний здійснювати тільки статистичні випробування зі створення нових форм. Зовнішнє середовище (детермінований матеріальний світ) відбирає те, що йому підходить. Саме тому будь-яка форма життя поза розумом смертна, так само як і всі матеріальні форми. Ірраціональний інтелект нерозумного живого повертається в ірраціональне практично в незмінному вигляді.

З одного боку, людина вірить і доводить усім своїм життям те, що розум здатний долати умовності матеріалістичного буття і тому меж його розвитку і вдосконаленню немає. З іншого боку, так само, як і інтелект нерозумного живого, він не підвладний законам просторово-часового детермінізму. Тому в царині індивідуального, так само, як і групового розуму, можуть реалізуватися практично будь-які події, що спостерігаємо повсюдно й завжди. Саме цю обставину люди сприймають як абсолютний волюнтаризм у соціальних явищах.

У житті й розвитку людського суспільства є певні закономірності. Справді, К. Маркс запропонував закони, відповідно до яких відбувається зміна різних економічних формацій. Ці закони, так само, як і в класичному природознавстві, мають, по суті, експериментальне походження. Отримані вони методом індуктивних узагальнень спостережуваних фактів. Проте їх походження і взаємозв'язок з очевидним хаосом у соціальній сфері не зрозумілі. Це породжує діаметрально протилежні судження про соціальний розвиток і плутанину в цих питаннях.

Повно й конструктивно розв'язати проблему можна тільки прийнявши віру в те, що розум лежить в основі Всесвіту, тобто Віри Христа.

Розум абсолютно вільний у своїх побудовах. Вони жодним чином не пов'язані з часом і місцем та повністю визначаються носієм розуму. Проте постулат про фундаментальну суть розуму в нашій світобудові накладає обмеження на можливості реалізації фантазій людини. Вона вільна робити і думати, що хоче. Але життєздатними, врешті-решт, виявляються лише ті побудови і способи дії, які адекватні постулату про *нетлінність розуму*. Цей постулат зумовлює *потребу збільшувати масив активного розуму, з якого робляться випадкові вибірки для знаходження шляхів розвитку, що все ускладнюється* [2, с. 82]. У цьому полягає головна і єдина вимога до реального напрямку соціального прогресу. Саме ця обставина породжує стрілу часу у світі, наповненому розумом. *Поза розумом стріла часу веде лише до смерті*. Розвиток світу, наповненого розумом, без-

межний. *Зумовленість розвитку розуму є абсолютним законом соціального розвитку і, отже, будь-якого розвитку взагалі* [2, с. 82].

Таким чином, необхідною умовою розвитку є збільшення інтелектуальної частини людства, стохастичні інтелектуальні блукання якого спрямовані на пізнання самих себе і навколишнього світу.

На кожному історичному етапі, попри підступність зла і неадекватні спрямування людини, реалізуються лише ті перетворення, які призводять до зростання *частини людства*, що думає. Суспільство у будь-якому разі приходиться до зумовленого результату. В його владі тільки визначення ціни, яку воно заплатить за цей результат. Що неадекватніші його дії, то вища ціна, виражена зазвичай у кількості страждань і пролитої крові.

Абсолютний закон розвитку накладає обмеження на хаотичні блукання індивідуального розуму. Хаос — поза часом і простором. Тому руху загалом та розвитку зокрема він забезпечити не може. *Абсолютний закон розвитку є не лише дороговказною зіркою, а й жорстким фільтром у світі хаотичного блукання розуму людини і, отже, всього матеріального світу загалом. Розум досягне стану, в якому повністю визначатиме всі властивості матеріального світу, котрий створить для свого існування і подальшого розвитку* [2, с. 83].

Усі соціальні закони, відкриті К. Марксом, — це не більш ніж окремі випадки абсолютного закону загального розвитку нашої світобудови. Всі вони співвідносяться з основним соціальним законом так само, як закони неживої природи з симетріями, що лежать в основі природознавства. *Основний сенс зміни економічних формацій і поступового розкріпачення людей пов'язаний зі зростанням інтелектуального потенціалу людства*.

Сьогодні, коли суспільство переживає черговий етап цього процесу, розроблені К. Марксом схеми у вигляді заміни одного класу іншим, не діють. Уся так звана діалектика, котра стверджує, що навіть дерев'яний стілець повний єдності й боротьби протилежностей, — лише містична нісенітниця, гірша за дерев'яних божків. Вона не здатна пояснити істинні витоки розвитку.

У соціології маємо ситуацію цілком аналогічну тій, яка реалізується у світі елементарних часток у сфері віртуальних процесів. У цій царині, так само, як і в нашому випадку, на відміну від суворих класичних законів, панує повний хаос. Поза розумом природа не знає інших способів дії. Можуть статися будь-які або майже будь-які події. Порядок виявляється передусім у тому, що він є фундаментом не взаємодій та активності, а законів збереження й симетрії, що відкидають насильство. В основі картини Всесвіту лежить майже необмежений хаос, що підкорюється низці стримувальних законів. Скрізь у світі маємо справу з хаосом усередині порядку, або, що те саме, з порядком, який переважає над хаосом, що панує в його більш глибоких надрах.

Аналіз проблеми детермінізму в неживій природі виявив, що там зумовлена тільки загибель. Детермінізм у живій природі, очевидно, є наслідком прагнення будь-якого живого організму вижити. Саме ця мета принципово виділяє живе з решти світу. Будь-який живий організм робить усе можливе, щоб вирішити це завдання. Проте які гарантії, що розум може розв'язати його? Всі види живого поза розумом гинуть. Поза розумом живе працює тільки на рівні статистики, але це не дає абсолютних гарантій виживання. Тільки розум людини відповідно до постулату Ісуса Христа здатний поставити це питання. Ми віримо в Істину Христа. Саме це дає основу для прагматичної діяльності істинно розумної людини, діяльності, спрямованої на забезпечення абсолютного виживання людини та її розуму.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. *Вейник А.* Термодинамика реальных процессов / А. Вейник. — Минск : Наука і тэхніка, 1991. — 576 с.
2. *Острецов И.* Введение в философию ненасильственного развития / И. Острецов. — Москва : Великий Град, 2013. — 320 с.
3. *Беляев И.* Древнеарийская философия. Том 1. Москва : Фонд развития и поддержки следственных органов. Журнал "Национальная безопасность и геополитика России", 2008. — 480 с.
4. *Репринцева С.* Наука и духовность: Заметки православного ученого / С. М. Репринцева. — Минск : Беларуский Экзархат — Беларуская Православная Церковь, 2004. — 80 с.
5. *Медоуз Д.* Пределы роста / Д. Л. Медоуз [и др.]. — 2-е изд. — Москва : МГУ, 1991. — 342 с.

Надійшла до редакції 20 листопада 2017 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 002.2(477)"2017"

Світлана Буряк,

завідувач відділу статистичного моніторингу та аналізу друку Книжкової палати України

Поточна статистика випуску книг і брошур в Україні у 2017 році (станом на 1 грудня)

Проаналізовано стан українського книговидання станом на 1 грудня 2017 року за асортиментом видавничої продукції, її мовною та територіальною ознаками. Наведено статистичні дані щодо випуску книг і брошур вітчизняними видавництвами різних форм власності, у тому числі сфери управління Держкомтелерадіо.

Ключові слова: асортимент видавничої продукції, кількісні показники, аналіз випуску видань, видавництва, видавничі організації, книговидання.

Станом на 1 грудня 2017 року в Книжкову палату України надійшло й зареєстровано 17 622 назви книг і брошур тиражем 37 429,5 тис. пр., що порівняно з аналогічними даними 2016 року становить: за назвами — 106,8%, за тиражами — 102,5% (табл. 1). Книг і брошур, надрукованих саме у 2017 році, надійшло 12 997 друк. од. тиражем 32 250,1 тис. пр., що становить 73,8% загальної кількості назв і 86,2% загального тиражу. Видань інших років (за 1991—2016 роки) отримано 4625 друк. од. (26,2%) тиражем 5179,4 тис. пр. (13,8%). Авторефератів дисертацій надійшло 4880 друк. од. тиражем 498,7 тис. пр. Їхній випуск за кількістю назв зменшився на 640 друк. од., або на 11,6%, тиражі — на 53,3 тис. пр., або на 9,7%. Основні статистичні показники випуску книг і брошур наведено в таблицях, що містять докладну інформацію про весь асортимент друкованої продукції.

Аналіз випуску книг і брошур (табл. 2) свідчить, що у 2017 році, станом на 1 грудня, порівняно з аналогічним періодом минулого року спостерігається збільшення випуску як за назвами, так і за тиражами майже за всіма видами, крім брошур: відбулося незначне зменшення їхньої кількості — на 2 друк. од., або на 0,1%, тиражі зросли на 3026,1 тис. пр., або на 75,6%. Кількість книг, порівняно з аналогічним періодом минулого року, зросла на 1127 друк. од., або на 8,1%, тиражі зменшилися на 2124,8 тис. пр., або на 6,5%; видань у палітурці випущено більше на 531 друк. од., або на 8,8%, а тиражі зменшилися на 5761,1 тис. пр. (25%); видань в обкладинці більше на 594 друк. од., або на 5,7%, тиражі збільшилися на 6362,4 тис. пр., або на 47,2%; кількість нових видань зросла на 907 друк. од. (5,8%), тиражі зменшилися на 556,7 тис. пр. (1,7%); випуск перевидань збільшився